

Wojciech Wąsik

Urząd i zadania wikariusza sądowego

Kieleckie Studia Teologiczne 8, 191-214

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. Wojciech Wąsik – Kielce

URZĄD I ZADANIA WIKARIUSZA SĄDOWEGO

Książd Prof. Dr hab. Marian Pastuszko obchodził w roku 2008 jubileusz 80 lat życia oraz 30-lecie pracy na stanowisku Oficjała Sądu Biskupiego w Kielcach. Zainteresowania zawodowe Jubilata skłaniają do podjęcia tematu, który wiąże się z kościelnym prawem procesowym i jego instytucjami. Z tej racji autor poświęca niniejszy artykuł urzędowi oficjała i zadaniom, jakie ma on do wypełnienia w diecezji.

Dla lepszego i łatwiejszego w odbiorze ukazania natury urzędu wikariusza sądowego, najpierw zostanie ukazana geneza, czyli zespół warunków i przyczyn, które złożyły się na powstanie i rozwój oficjalatów. Następnie omówiony zostanie historyczny rozwój tego urzędu. W trzeciej części artykułu przeanalizowane zostaną przepisy na temat urzędu oficjała w aktualnie obowiązującym Kodeksie Prawa Kanonicznego Jana Pawła II z 1983 r. oraz w Instrukcji procesowej *Dignitas connubii*, z dnia 25 stycznia 2005 roku.

1. Geneza urzędu oficjała

Powstało wiele teorii na temat przyczyn pojawienia się urzędu oficjała w Kościele¹. Autorem jednej z nich był L. Thomassin². Wylansował on hipotezę, według której powstanie oficjalatów było wynikiem celowych działań biskupów, zmierzających do uszczuplenia władzy archidiakonów, posiadających silną i niezależną pozycję w czasach średniowiecza³. Już papież Leon Wielki

¹ Por. P. Hemperek, *Organizacja oficjalu lukowskiego (XVI–XVIII w.)*, „Prawo Kanoniczne”, 20 (1977), nr 1–2, s. 231.

² Por. L. Thomassin, *Ancienne & nouvelle discipline de l'Église. Tome septième*, bmwMDCCCLXIV, s. 489n.

³ Por. L. Thomassin, *Ancienne & nouvelle discipline de l'Église...*, dz. cyt., s. 490; R. Naz, *Official*, w: *Dictionnaire de droit canonique*, Sous la direction R. Naz, Tome sixième, Paris 1957, kol. 1106; F. Roberti, *De Processibus*, vol I, Civitas Vaticana bdw, s. 250.

określił kompetencje archidiaconów jako: *dispensatio totius causae et curiae ecclesiasticae*. Począwszy od VIII wieku notowany jest coraz większy wzrost uprawnień archidiaconów, którzy w końcu otrzymali tak wielką władzę, że rywalizowali niekiedy nawet z biskupami, gdy chodzi o zarządzanie diecezją⁴. Na terenie swojego archidiaconatu mieli oni niemal wszystkie kompetencje biskupów, z wyjątkiem udzielania święceń kapłańskich i erygowania nowych parafii. Mogli oni nawet zwoływać tzw. synody archidiaconalne. Posiadali ponadto uprawnienia sądownicze, zwłaszcza w sprawach małżeńskich i karnych. W czasie nieobecności biskupa lub wakansu stolicy biskupiej archidiaconi zarządzali diecezją. Taka sytuacja spotkała się z ostrym sprzeciwem biskupów, którzy starali się ograniczać jurysdykcję archidiaconów⁵. Poczynania biskupów doprowadziły w efekcie do powstania nowych urzędów kościelnych, całkowicie zależnych od biskupa, a mianowicie urzędu oficjała i urzędu wikariusza generalnego oraz do wykrystalizowania się struktur kurii biskupiej. Należy przy tym zwrócić uwagę na istotną cechę urzędu oficjała, a mianowicie na to, iż nie był on mianowany dożywotnio, tak jak to miało miejsce w przypadku archidiaconów. W ostatecznym rozrachunku powstanie oficjالات doprowadziło do spadku pozycji i ukrócenia władzy archidiaconów⁶.

Prekursorem innej hipotezy na temat przyczyn powstania urzędu oficjała był P. Fournier. Swą teorię zawarł on w dziele zatytułowanym *Les officialités au Moyen Age*⁷. Według tego autora powstanie instytucji oficjالاتu było konsekwencją odrodzenia w średniowieczu zainteresowań prawem rzymskim. Początek owego odrodzenia przypisywany jest profesorowi szkoły bolońskiej – Irneriusowi. Przedstawiciele tej szkoły przyjęli zasadę polegającą na tym, iż starano się wydobywać z zapomnienia dzieła jurysprudencki rzymskiej i przyswajać je współczesnym, w opracowaniu egzegetycznym, wraz z tzw. *glossami*⁸. Następstwem powyższych działań był proces przenikania *ius romanum* do kanonistyki, określane mianem recepcji doktrynalnej w prawie kanonicznym. Tym, co sprawiało, że w kanonistyce tak chętnie nawiązywano do prawa rzymskiego, był jego uniwersalny charakter, u którego podstaw leżała zasada sprzyjająca ewoluowaniu instytucji prawnych, wyrażająca się w paremii: *lex posterior derogat legi anteriori*⁹. To, jak ogromne piętno odcisnęło

⁴ Por. *Archidiaconat*, w: *Encyklopedia Katolicka*, tom I, red. AAVV, Lublin 1985, kol. 869n.

⁵ Por. R. Naz, *Official...*, dz. cyt., kol. 1105–1106.

⁶ Por. F. Roberti, *De Processibus...*, dz. cyt., s. 250.

⁷ Por. P. Fournier, *Les officialités au Moyen Age*, Paris 1880, s. 2nn.

⁸ Por. *Prawo rzymskie, Słownik encyklopedyczny*, red. W. Wołodkiewicz, Warszawa 1986, s. 222n.

⁹ Por. H. Kupiszewski, *Prawo rzymskie a współczesność*, Warszawa 1988, s. 42–43 i 176–178; W. Rozwadowski, *Prawo rzymskie. Zarys wykładu wraz z wyborem źródeł*, Poznań 1992, s. 49.

prawo rzymskie na kanonistyce tamtych czasów, obrazuje nam pochodząca z czasów średniowiecza maksyma: *Ecclesia vivit lege romana*¹⁰. Należy zauważyć, iż wspomniana recepcja zasad prawa rzymskiego do kanonistyki była wynikiem świadomej działalności prawotwórczej Kościoła, ściśle wiążącej się z praktyką wiary, w ramach rozwiązywania potrzeb i problemów ówczesnej społeczności chrześcijańskiej¹¹. Recepcji *ius romanum* na płaszczyźnie teoretycznej towarzyszyło przyjęcie procedur sądowych opartych na prawie rzymskim w procesach kościelnych¹². W tych nowych okolicznościach biskupi nie byli już sami w stanie zapewnić stałego i sprawnego funkcjonowania sądownictwa kościelnego. Potrzebowali oni do pomocy wykształconych w naukach prawnych duchownych, którzy potrafiliby stosować skomplikowane procedury procesowe¹³.

Ewolucja kanonistyki pod wpływem *ius romanum* i potrzeby sądownictwa kościelnego były kolejną z przyczyn, które doprowadziły do ukształtowania się urzędu oficjała.

W literaturze wymienia się również inne powody, które sprzyjały powstaniu urzędu oficjała. Komentatorzy zwracają uwagę między innymi na wzrost liczby spraw sądowych, spowodowany szerokim zakresem kompetencji sądów kościelnych i uznawaniem tzw. *privilegium fori*, a także na wzrost zadań pasterskich biskupów oraz na zmianę stosunków gospodarczo-społecznych, które zmusiły biskupów do wyręczania się stałymi pomocnikami w wykonywaniu jurysdykcji sądowej¹⁴.

Pojawienie się urzędu oficjała w Kościele nie było zapewne spowodowane tylko jednym czynnikiem, ale raczej splotem wymienionych powyżej, wielorakich i złożonych przyczyn.

2. Historyczny rozwój urzędu oficjała

Pierwsze wzmianki na temat urzędu oficjała w Kościele pochodzą z XII wieku. Akta synodu z Tours, który odbył się w 1163 r., wspominają o pełnomocnikach biskupów, którzy najprawdopodobniej byli oficjałami. Jan

¹⁰ Por. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II. Zagadnienia wstępne i normy ogólne*, Tom 1, Olsztyn 1985, s. 45–47; M. Szczaniecki, *Powszechna historia państwa i prawa*, Warszawa 1994 (wyd. 7), s. 105.

¹¹ Por. R. Sobański, *Teoria prawa kościelnego*, Warszawa 1992, s. 36.

¹² Por. R. Naz, *Official...*, dz. cyt., kol. 1105–1106; F. Roberti, *De Processibus...*, dz. cyt., s. 250; P. Hemperek, *Organizacja oficjalu lukowskiego...*, dz. cyt., s. 231.

¹³ Por. R. Naz, *Official...*, dz. cyt., kol. 1106; P. Hemperek, *Organizacja oficjalu lukowskiego...*, dz. cyt., s. 231.

¹⁴ Por. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, Tom 4, Olsztyn 1990, s. 184–185.

z Salisbury w liście do biskupa Poitiers z 1167 r. wspomina o oficjałach, którzy przynależeli do dworu arcybiskupa i towarzyszyli mu¹⁵. Synod w Westminster z 1173 r. czyni wzmiankę o wysoko postawionych urzędnikach kościelnych, którzy zastępowali biskupa w potrzebie. Podobne informacje odnajdujemy w bulli papieża Aleksandra III z 1179 r. oraz w dekretale tego papieża z 1180 r., w którym zawarty został zakaz przyjmowania beneficjów bez zgody biskupa lub jego oficjała¹⁶. Początkowo oficjał był mandatariuszem i pomocnikiem biskupa, do którego zadań należało wspieranie lub zastępowanie biskupa w różnych dziedzinach. Zaświadcza o tym papież Innocenty III, który polecił, aby biskupi brali sobie do pomocy zdatnych i godnych mężów do wspomagania przy sprawowaniu świętych oficjów, do przepowiadania słowa, do odbywania wizytacji oraz do wypełniania innych obowiązków¹⁷. Takie rozumienie tego urzędu zdaje się potwierdzać etymologia wyrażenia *oficjał*. Łaciński termin *officialis* znaczy tyle co: urzędnik, kancelista, zarządca¹⁸. Nazwa ta została zapożyczona ze starożytnej, świeckiej łaciny prawn-administracyjnej. *Officiales* w czasach Imperium Romanum byli świeckimi urzędnikami, do których należało wspomaganie wyższych urzędników państwowych w wykonywaniu ich zadań, tak na płaszczyźnie administracyjnej, jak i sądowniczej¹⁹. Do słownictwa kościelnego termin ten wszedł dosyć wcześnie, bo już w IV wieku, dzięki wzmiance zawartej w *Epistola Synodi Singedunensis ad Germinium Semiarianum*, która odnosiła się do rzymskiego, świeckiego urzędnika – oficjała – imieniem Cyriacus²⁰.

W początkowym okresie zarówno sam urząd oficjała, jak i zakres jego władzy, a także zadania, które miał do spełnienia, były mało precyzyjnie określone. Warto odnieść się w tym miejscu do tekstów zawartych w *Corpus Iuris*

¹⁵ Por. P. Fourier, *Les officialités au Moyen Age...*, dz. cyt., s. 4.

¹⁶ Por. C. 3, X, III, 7 [cytaty w niniejszym artykule za: *Corpus Iuris Canonici. Editio Lipsiensis secunda post Aemilii Ludouici Richteri curas ad librorum manu scriptorum et editionis romanae fidem recognouit et adnotatione critica instruxit Aemilius Fridberg*, Pars I (Decretum Gratiani) et II (Decretalium collectiones), Graz 1955]; P. Fourier, *Les officialités au Moyen Age...*, dz. cyt., s. 5.

¹⁷ Por. F. Roberti, *De Processibus...*, dz. cyt., s. 250; C. 14. X. I. 31: „...episcopus debet providere eis per viros idoneos, qui secundum varietatem linguarum officia eis celebrent, et sacramenta ministrent.”; C. 15. X. I. 31: „...Episcopi, qui per se non possunt, tenentur assumere idoneos, qui suppleant suo loco quoad praedicationes, visitationes et confessionum auditiones”.

¹⁸ Por. *Officialis*, w: J. Sondel, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, Kraków bdw, s. 687.

¹⁹ Por. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, Tom 4..., dz. cyt., s. 184; *Officium*, w: *Mała encyklopedia kultury antycznej*, Warszawa 1990, s. 536; *Officium*, w: W. Litewski, *Słownik encyklopedyczny prawa rzymskiego*, Kraków bdw, s. 186.

²⁰ Por. F. Roberti, *De Processibus...*, dz. cyt., s. 250.

Canonici, które doskonale obrazują, jak w średniowieczu rozumiano zakres kompetencji oficjała. I tak papież Aleksander III w piśmie skierowanym do arcybiskupa Canterbury stwierdza, że oficjałowi przysługuje uprawnienie na podstawie przepisów prawa do przyjmowania skarg o nieważność wyroku²¹.

Według papieża Innocentego III oficjał był sędzią trybunału biskupiego, bez którego udziału pozostali sędziowie nie mogli prowadzić skutecznie sprawy ani wydać ostatecznego wyroku²².

Przytoczone powyżej wypowiedzi papieskie nie ustalały w sposób wiążący rozumienia urzędu oficjała. Dopiero papież Innocenty IV w Konstytucji *Romanae Ecclesiae* z 17 marca 1246 r. podał po raz pierwszy definicję urzędu oficjała i wyraźnie określił jego zadania²³. Według tego papieża oficjałowie są tymi, którzy:

...generaliter de causis ad ipsorum forum pertinentibus eorum vices supplendo cognoscunt, unum et idem consistorium sive auditorium sit censendum: ab ipsis officialibus non ad dictos suffraganeos, ne ab eisdem ad se ipsos interponi appellatio videatur, sed de iure ad Remensem est curiam appellandum... officialis ipsius nequaquam iurisdictionem ipsam in aliis impediatur, ut ab eiusdem ordinarii potestate totaliter eximant taliter appellansem²⁴.

Z powyższego tekstu dowiadujemy się, iż oficjał był sędzią wyposażonym w zwyczajną władzę sądowniczą, który rozpatrywał sprawy sądowe w zastępstwie biskupa, do których rozstrzygnięcia był kompetentny z racji

²¹ Por. C. 3. X. II. 7: „Ex frequentibus querelis personarum satis manifeste didicimus, in partibus vestris consuetudinem pravam admodum et enormem, et sanctorum Patrum constitutionibus omnimodo contrariam a multis retro temporibus invaluisse, quod videlicet clerici, caeca cupiditate ducti, ecclesias et ecclesiastica beneficia sine consensu episcopi dioecesis vel officialium suorum, qui hoc de iure possunt facere, recipiunt, minus quam deceat sollicite cogitantes, quomodo id a Patrum sanctorum est institutionibus alienum et ecclesiasticae contrarium honestati...”.

Querella (lub *querela*) oznacza środek odwoławczy od nieważnych wyroków. Jej skutki zbliżone były do *in integrum restitutio* [zob. S. Płodzień, *Querella nullitatis jako środek odwoławczy w prawie kanonicznym*, Lublin 1959, s. 15nn].

²² Por. C. 25. X. I. 29: „...licet fuerit in eadem questione processum, tractatu temporis ante, quam ad diffinitivae sententiae calculum veniretur, idem episcopus dictum R. in suum familiarem admisit, sine quo alii coniudices, secundum quod in nostris literis mandabatur, in causa procedere non valebant, et alter ipsorum coniudicum officialis est episcopi supradicti, propter quod adversae parti poterat suspectus haberi. Unde, quum ex causa huiusmodi tam episcopus quam officialis praedictus, utpote quos idem R. in iudices postularat, et ipse familiaris eorum postmodum est effectus, ab adversa parte possent petiit discretioni committi...”.

²³ Por. R. Naz, *Official...*, dz. cyt., kol. 1105; F. Roberti. *De Processibus...*, dz. cyt., s. 251.

²⁴ C. 3. II. XV in VI°.

właściwości sądowej. Przy czym nie można było od jego decyzji apelować do biskupa, a jedynie do trybunału apelacyjnego.

Zakres jurysdykcji oficjała bardzo precyzyjnie określił Bonifacy VIII. Według tego papieża oficjał był urzędnikiem mianowanym przez biskupa, w którego imieniu wypełniał on takie zadania, jak: rozstrzyganie spraw sądowych, prowadzenie dochodzeń oraz karcenie lub wymierzanie kar za przestępstwa, zajmowanie się niektórymi zadaniami administracyjnymi, zarządzanie dobrami kościelnymi oraz sprawami związanymi z beneficjami²⁵.

Najstarsze oficjalaty pojawiły się w XII i XIII wieku. Najpierw powstawały one we Francji, a następnie w Niemczech, w Polsce i w Hiszpanii²⁶. Pierwszy oficjaliał został utworzony przez arcybiskupa Guillemę z Blanches Mains na terenie Galii, w Reims. Oficjaliał ten musiał już istnieć w 1182 r., gdyż na ten rok datowany jest pierwszy wyrok wydany przez tamtejszego oficjaliała²⁷. Następny oficjaliał powstał w Paryżu w 1205 r., kolejne zaś w Arras w 1210 r., w Cambrai w 1212 r., w Poitiers w 1246 r., w Arles w 1251 r., w Cavaillon w 1255 r., w Marsylii w 1260 r., w Orange w 1269 r., w Tulonie w 1277 r.²⁸.

P. Hemperek podaje informację, jednak bez powołania się na źródła, że w niektórych krajach Europy Zachodniej, począwszy od końca XII wieku, nie tylko biskupi, ale również archidiakoni, prepozyci, archiprezbiterzy, a nawet opaci, ustanawiali własnych oficjaliałów, zlecając im zastępstwo w sprawach sądowych²⁹.

Poświęćmy jeszcze nieco uwagi powstaniu oficjaliałów w Polsce. Pojawiły się one tutaj po synodzie legackim Jakuba z Leodium, jaki odbył się w 1248 r. we Wrocławiu. *Statuty* tego synodu, w ich późniejszej redakcji, której autorem był legat papieski Anzelm, w rozdziale XXXVI pt. *De constituendo officiali in qualibet ecclesia cathedrali* – nakazują, aby biskupi polscy w swoich diecezjach ustanawiali przy kościołach katedralnych po jednym oficjaliale, który sprawowałby władzę sądowniczą w ich imieniu³⁰.

²⁵ Por. C. 2–3. I. 13 in VI°: „Licet in officialem episcopi per commissionem officii, generaliter sibi factam, causarum cognitio transferatur, potestatem tamen inquirendi, corrigendi aut puniendi aliquorum excessus, seu aliquos a suis beneficiis, officiis vel administrationibus amovendi, transferri nolumus in eundem, nisi sibi specialiter haec committantur... officialis aut vicarius generalis episcopi beneficia conferre non possunt, nisi beneficiorum collatio ipsis specialiter sit commissa”.

²⁶ Por. R. Naz, *Official...*, dz. cyt., kol. 1106; F. Roberti, *De Processibus...*, dz. cyt., s. 251.

²⁷ Por. R. Naz, *Official...*, dz. cyt., kol. 1105–1106.

²⁸ Por. tamże, kol. 1106.

²⁹ Por. P. Hemperek, *Oficjalaty okręgowe w Polsce*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” XVIII; 1971, z. 5, s. 51.

³⁰ Por. W. Góralski, *Wprowadzenie do historii ustawodawstwa synodalnego w Polsce*, Lublin 1991, s. 23–31; T. Pawluk, *Kanoniczny proces małżeński*, Warszawa 1973, s. 55; R. Hube, *Antiquissimae constitutiones synodales provinciae gneznensis. Maxima ex parte. Nunc primum e codicibus manu scriptis typis mandatae*, Petropoli 1856, s. 27.

W krajach, gdzie istniały rozległe pod względem terytorialnym diecezje – we Francji, Niemczech i w Polsce ukształtował się dodatkowy urząd tzw. oficjała foralnego (*officialis foraneus*). W literaturze kanonistycznej oficjałowie foralni otrzymali również nazwę oficjałów okręgowych lub terenowych³¹. W Niemczech oficjał taki nazywany był *Spezialoffiziale für bestimmten Teilbezirk der Diözese*, czyli specjalnym oficjałem dla części diecezji. Do powstania oficjالات foralnych przyczyniły się trudności z dotarciem do oficjała generalnego, który z reguły sprawował czynności sądowe w stolicy biskupiej. Według niektórych autorów dokonało się to pod koniec XIII wieku, według innych na przełomie XIV i XV wieku. A. Vetulani lansował tezę, według której podział polskich diecezji na mniejsze okręgi sądowe, tzw. oficjالات okręgowe, został zapoczątkowany przed końcem XV wieku, a w niektórych diecezjach dokonał się on znacznie wcześniej³². Dokładniejsze ustalenie czasu powstania oficjالات foralnych w Polsce nie jest możliwe, gdyż nie zachowały się najstarsze dekrety erekcyjne lub nominacje na urząd oficjała foralnego. Wyraźne wzmianki na ten temat pochodzą dopiero z XVI wieku i spotykamy je w ustawodawstwie synodalnym³³.

Oficjał główny, inaczej zwany generalnym, który rezydował w stolicy biskupiej, posiadał jurysdykcję sądową na terenie całej diecezji, w odniesieniu do wszystkich spraw, gdyż stanowił on z biskupem *unum et idem consistorium sive auditorium* i w konsekwencji od jego wyroków nie można było apelować do biskupa. Natomiast władza oficjała okręgowego ograniczona była terytorialnie do określonej części diecezji oraz pod względem kompetencji, gdyż oficjał foralny mógł rozstrzygać sprawy sporne o mniejszym znaczeniu, w których wartość przedmiotu sporu nie przekraczała pewnej sumy. Zasadniczo oficjał foralny nie mógł też sądzić w sprawach karnych i małżeńskich. Od jego wyroków można było apelować do biskupa lub do oficjała głównego³⁴. Doskonałym przykładem, który to obrazuje, może być oficjالات okręgowy w Kielcach, który powstał ok. XV wieku. W ramach uprawnień nadanych przez

³¹ Por. P. Hemperek, *Oficjالات okręgowe w Polsce...*, dz. cyt., s. 51; J. Rzepa, *Organizacja terytorialna sądownictwa kościelnego w diecezji krakowskiej do pierwszego rozbioru Polski*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” IV; 1957, z. 3, s. 84.

³² Por. P. Hemperek, *Oficjالات okręgowe w Polsce...*, dz. cyt., s. 51; J. J. Hofmann, *Lexicon Universale, Historiam Sacram Et Profanam Omnis aevi, omniumque Gentium; Chronologiam Ad Haec Usque Tempora; Geographiam Et Veteris Et Novi Orbis (...)*, Leiden 1698, s. 425.

³³ Por. P. Hemperek, *Oficjالات okręgowe w Polsce...*, dz. cyt., s. 52; N. Hilling, *Die Offiziale der Bischöfe von Helberstadt*, Stuttgart 1911, s. 49nn.

³⁴ Por. P. Hemperek, *Organizacja oficjالاتu łukowskiego...*, dz. cyt., s. 231; P. Hemperek, *Powstanie i terytorium oficjالاتu okręgowego w Lublinie*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” XIX; 1972, z. 5, s. 55; P. Hemperek, *Oficjالات okręgowe w Polsce...*, dz. cyt., s. 68n.

biskupa krakowskiego tamtejszemu oficjałowi okręgowemu możemy stwierdzić, iż został on wyposażony we władzę sądenia wszystkich spraw, również spraw małżeńskich oraz spraw *mixti fori*, które podlegały jurysdykcji kościelnej na mocy prawa lub zwyczaju prawnego. Natomiast wyłączone były spod jego kompetencji sprawy beneficjalne i tzw. sprawy większe, gdy chodzi o majątek, a więc sprawy sporne o rzeczy i o nabycie spadków testamentowych powyżej określonej sumy³⁵.

Zdarzały się jednak odstępstwa od powyższej reguły, gdy chodzi o zakres jurysdykcji sądowej oficjała foralnego. Przykłady tego spotykamy w diecezjach: wrocławskiej, warszawskiej i poznańskiej – tam oficjałowie okręgowi pod względem władzy sądowej byli zrównani z oficjałem generalnym³⁶.

Rozwój sieci oficjالاتów foralnych w Polsce przypada na XV–XVI wiek. Wtedy właśnie wyodrębniają się nowe okręgi sądowe. W XVI wieku, obok 12 istniejących już oficjالاتów okręgowych, pojawiło się 5 nowych, co najwyraźniej można zaobserwować na przykładzie bardzo rozległej terytorialnie diecezji krakowskiej. Oficjالاتy okręgowie przetrwały do początków XIX wieku³⁷.

Warto w tym miejscu wspomnieć jeszcze o tym, że w XVII wieku we Francji ustanowienie przez biskupów tzw. oficjałów stało się obowiązkowe, na mocy art. 31 edyktu z 1695 roku. Zajmowali się oni nie tylko sprawami związanymi z jurysdykcją kościelną, ale również niektórymi sprawami forum świeckiego. Taką pozycję utracili oni dopiero na mocy art. 16 ustawy z 16–24 sierpnia 1790 r.³⁸

Kolejnym ważnym etapem w rozwoju urzędu oficjała, ale również uregulowań prawnych z nim związanych, było pojawienie się Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 roku. Kodeks ten został promulgowany w dniu 27 maja 1917 r. przez papieża Benedykta XV bullą *Providentissima Mater Ecclesia*. Jego przepisy zaczęły obowiązywać z dniem 19 maja 1918 roku. Uporządkował on po raz pierwszy w sposób systematyczny i metodyczny ogromny materiał ustawodawczy Kościoła łacińskiego w jedną całość. Kodeks nałożył na biskupa rezydencjalnego obowiązek ustanowienia w swojej diecezji oficjała ze zwykłą, zastępczą władzą sádowniczą. Stanowił on razem z biskupem jeden trybunał. Dlatego niemożliwa była apelacja od orzeczeń oficjała do biskupa. Prawodawca w Kodeksie Piobenedyktyńskim stawiał liczne warunki kandydatom na urząd oficjała. Musieli oni być kapłanami diecezjalnymi, gdyż zakonnicy bez specjalnego indultu Stolicy Apostolskiej nie mogli zajmować stanowisk, które są niezgodne ze stanem zakonnym. Normy kodeksowe stanowiły ponadto, że oficjał powinien cieszyć się dobrą sławą, posiadać doktorat z prawa kanonicznego albo przynajmniej

³⁵ Por. W. Wójcik, *Oficjالات okręgowy w Kielcach*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” X; 1963, z. 3, s. 30–33.

³⁶ Por. J. Rzepa, *Organizacja terytorialna sądownictwa kościelnego w diecezji krakowskiej do pierwszego rozbioru Polski...*, dz. cyt., s. 85, przypis 6.

³⁷ Por. P. Hemperek, *Organizacja oficjالاتu łukowskiego...*, dz. cyt., s. 231n.

³⁸ Por. R. Naz, *Official...*, dz. cyt., kol. 1107.

być biegły w tej dziedzinie oraz mieć ukończony 30 rok życia³⁹. Prawodawca w kanonach starego Kodeksu określił również zadania, jakie oficjał miał do spełnienia. Do zadań oficjała należało przede wszystkim wykonywanie jurysdykcji sądowej. Mógł on być albo przewodniczącym kolegium sędziowskiego, albo swą władzę sądową mógł wykonywać jako sędzia stanowiący trybunał jednoosobowy⁴⁰. Wśród innych obowiązków wyliczone zostały w Kodeksie z 1917 r. jego obowiązki administracyjne i tzw. subiektywne⁴¹.

3. Urząd oficjała według KPK z 1983 r. oraz Instrukcji procesowej *Dignitas connubii*

Przemiany zachodzące w społeczności kościelnej, potrzeba nadażania za życiem, a także stopniowa dezaktualizacja norm Kodeksu Piobenedyktyńskiego przyczyniły się do przeprowadzenia reformy prawa kanonicznego w ramach ogólnej odnowy Kościoła związanej z Soborem Watykańskim II. Jej owocem było promulgowanie Konstytucją Apostolską *Sacrae disciplinae leges* z dnia 25 stycznia 1983 r. przez ojca świętego Jana Pawła II nowego Kodeksu pt. *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*. Przepisy tego zbioru zaczęły obowiązywać od 27 listopada 1983 roku. Kodeks ten na nowo uregulował między innymi zagadnienia związane z urzędem i zadaniami oficjała. Normy na ten temat zostały w tym zbiorze dostosowane do ducha i dokumentów Vaticanum II⁴².

Przejdziemy teraz do szczegółowej analizy kanonów aktualnie obowiązującego Kodeksu w interesującej nas materii.

3.1. Prawo i obowiązek biskupa diecezjalnego ustanowienia oficjała

Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r. w kan. 1419 § 1 podaje zasadę ogólną, według której sędzią pierwszej instancji w każdej diecezji jest biskup diecezjalny. Taką samą władzę sędziowską posiadają także zwierzchnicy

³⁹ Por. CIC 1917 kan. 1573; CIC 1917 kan. 626 § 1; CIC 1917 kan. 642 § 1n 3; P. Matthaeus Conte a Coronata OFM^{Cap}, *Institutiones iuris canonici. De processibus*. Vol III. Taurini – Romae bdw, s. 3 1nn; P. Francisco Xav. Wernz SI, P. Petri Vidal SI, *Ius Canonikum ad Codicis normam exactum. De Processibus*, Tomus VI, Romae 1927, s. 80; T. Pawluk, *Kanoniczny proces małżeński*, Warszawa 1971, s. 56n.

⁴⁰ Por. T. Pawluk, *Kanoniczny proces małżeński...*, dz. cyt., s. 56n; P. Matthaeus Conte a Coronata OFM^{Cap}, *Institutiones iuris canonici. De processibus...*, dz. cyt., s. 32.

⁴¹ Por. tamże, s. 59nn.

⁴² Por. W. Wąsik, *Kodeks Prawa Kanonicznego*, w: *Encyklopedia chrześcijaństwa. Historia i współczesność 2000 lat nadziei*, Kielce 2000, s. 355n.

innych kościołów partykularnych, które w prawie zostały zrównane z diecezją, stosownie do kan. 368 i kan. 381⁴³. Gdy zaś chodzi o sądy międzydiecezjalne, to władzę sądowniczą ma w nich albo zespół biskupów, którzy utworzyli taki trybunał, albo jeden upoważniony przez nich biskup, tzw. moderator⁴⁴.

Władza sądownicza biskupa diecezjalnego, zespołu biskupów lub moderatora, a także zwierzchników innych kościołów partykularnych zrównanych z diecezją, odnosi się do wszystkich spraw, które wprost przez prawo nie zostały wyjęte spod ich kompetencji. Chodzi mianowicie o ograniczenia związane z właściwością sądu, czyli z *forum competens*. Ponadto wyłączone są spod jurysdykcji sądowej biskupa sprawy zastrzeżone trybunałom Stolicy Apostolskiej oraz sprawy kleryckich instytutów zakonnych na prawie papieskim⁴⁵.

Biskup na podstawie pełnej władzy rządzenia w swojej diecezji może wykonywać władzę sądowniczą w dwojaki sposób. Może ją – stosownie do kan. 391 § 2 oraz kan. 1419 § 1 – pełnić osobiście. Czyni to albo stanowiąc trybunał jednoosobowy, albo też jako przewodniczący trybunału kolegialnego. Może też wykonywać jurysdykcję sądowniczą przez inne osoby, według przepisów prawa. Zawsze jednak należy pamiętać o tym, iż to sam biskup decyduje, czy ze względu na dobro Kościoła lub konieczną ochronę praw wiernych będzie sprawował władzę sądowniczą osobiście czy przez swojego wikariusza sądowego i trybunał⁴⁶.

Należy w tym miejscu dodać, że niektóre sprawy związane z funkcjonowaniem sądu biskup diecezjalny ma obowiązek wypełniać osobiście. I tak na mocy ustawy należy do niego między innymi: mianowanie oficjała, wiceoficjała, sędziów, jak również innych urzędników wchodzących w skład

⁴³ Por. CIC 1983 kan. 1419 § 1; CIC 1983 kan. 368; CIC 1983 kan. 381; *Dignitas connubii*, art. 23 § 1 [za: Pontificium Consilium de Legum Textibus, „*Dignitas connubii*”, *Instruzione da osservarsi nei Tribunali Diocesani e Interdiocesani nella trattazione delle cause di nullità del matrimonio*, Città del Vaticano 2005]; G. Erlebach, A. Dziega, J. Krukowski, R. Szytchmiller, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego, Księga VII. Procesy*, Tom V, s. 38–39.

⁴⁴ Por. CIC 1983 kan. 1423 § 1; *Dignitas connubii*, art. 23–26; G. Erlebach, A. Dziega, J. Krukowski, R. Szytchmiller, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego...*, dz. cyt., s. 38n.

⁴⁵ Por. CIC 1983 kan. 1407 § 1; CIC 1983 kan. 1405, CIC 1983 kan. 1419 § 2; CIC 1983 kan. 1438; CIC 1983 kan. 1439; CIC 1983 kan. 1425 § 1; CIC 1983 kan. 1427 §§ 1–2; T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, Tom 4..., dz. cyt., s. 183; G. Erlebach, A. Dziega, J. Krukowski, R. Szytchmiller, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego...*, dz. cyt., s. 32n.

⁴⁶ Por. CIC 1983 kan. 991 § 2; CIC 1983 kan. 1419 § 1: „In unaquaque dioecesi et pro omnibus causis iure expresse non exceptis, iudex primae instantiae est Episcopus dioecesanus, qui iudiciale potestatem exercere potest per se ipse vel per alios, secundum canones qui sequuntur”; T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, Tom 4..., dz. cyt., s. 183; *Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas connubii”*, red. T. Rozkrut, Sandomierz 2007, s. 79.

trybunału; po objęciu diecezji potwierdzenie na urzędzie lub odwołanie oficjała i wiceoficjała; aprobowanie adwokatów; rozpatrzenie spraw o wyłączenie wikariusza sądowego ze składu sędziowskiego; udzielanie zezwolenia na to, aby sędzia z innej diecezji zbierał dowody na terytorium jego diecezji; karanie lub nawet pozbawienie urzędu takiego sędziego, który będąc właściwym, odmawia sądenia lub nie mając oparcia w żadnym przepisie prawnym, uznaje swoją właściwość oraz rozpoznaje te sprawy i rozstrzyga je; karanie sędziów, którzy naruszają ustawę o tajemnicy albo na skutek podstępów, czy też poważnego zaniedbania, wyrządzają procesującym się stronom szkodę; nakazuje wykonanie wyroku⁴⁷.

Instrukcja procesowa *Dignitas connubii* zaleca w art. 22 § 2, aby biskupi bez specjalnych powodów nie wykonywali władzy sądowniczej osobiście, lecz aby wypełniali ją przez oficjała i trybunał kościelny. Należy wnioskować, że reguła ta nie odnosi się do tych czynności, które na mocy ustawy przynależą do obowiązków sądowych biskupa, a które osobiście jest on zobowiązany wypełnić⁴⁸.

Za tym, aby biskup wykonywał jurysdykcję sądową przez inne osoby, przemawiają przede wszystkim względy pastoralne. Czasochłonna praca sądowa uniemożliwiałaby biskupom realizowanie wielu obowiązków duszpasterskich, które zobowiązani są oni osobiście wypełnić w diecezji. Istnieje także niebezpieczeństwo narażenia się na zarzut stronniczości, a nawet na negatywne reakcje strony przegrywającej proces. Biskup zaś nie powinien narażać swojej dobrej opinii na szwank⁴⁹.

Na podstawie analizy kan. 1419 § 1 można stwierdzić, że biskupom diecezjalnym przynależy uprawnienie do ustanowienia oficjała, który zgodnie z kan. 1420 § 2 stanowi jeden trybunał z biskupem⁵⁰.

Kan. 1420 § 1 zawiera dyspozycję, według której: „każdy biskup diecezjalny jest obowiązany ustanowić wikariusza sądowego, czyli oficjała, ze zwyczajną władzą sądenia, odrębnego od wikariusza generalnego, chyba że niewielki obszar diecezji lub mała liczba spraw zalecają inaczej”⁵¹. Prawodawca w kanonie tym nałożył na biskupów diecezjalnych jurydyczny

⁴⁷ Por. CIC 1983 kan. 470; CIC 1983 kan. 1420 § 1; CIC 1983 kan. 1420 § 3; CIC 1983 kan. 1421 § 1; CIC 1983 kan. 1435; CIC 1983 kan. 1449 § 2; CIC 1983 kan. 1457 § 1; CIC 1983 kan. 1469 § 2; CIC kan. 1488 § 1; CIC 1983 kan. 1653 § 1.

⁴⁸ Por. *Dignitas connubii*, art. 22 § 2; *Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas connubii”...*, dz. cyt., s. 58.

⁴⁹ Por. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, Tom 4..., dz. cyt., s. 183.

⁵⁰ Por. CIC 1983 kan. 1419 § 1; CIC 1983 kan. 1420 § 2.

⁵¹ CIC 1983 kan. 1420 § 1: „Quilibet Episcopus dioecesanus tenetur Vicarium iudiciale seu Officiale constitulare cum potestate ordinaria iudicandi, a Vicario generali distinctum, nisi parvitas dioecesis aut paucitas causarum aliud suadeat”.

obowiązek ustanowienia wikariusza sądowego⁵², wyposażonego we władzę sądowniczą mającą charakter władzy zwyczajnej, zastępczej. Obowiązek prawny – *obligatio* – należy rozumieć tutaj jako powinność, czyli konieczność zrobienia czegoś. Nie można tego obowiązku utożsamiać z obowiązkiem obyczajowym, który wynika ze zmysłu wiary, zwyczaju lub słuszności kanonicznej, ani z obowiązkiem moralnym, który wynika z nakazu moralnego lub ma ugruntowanie w warstwie aksjologicznej⁵³. Instrukcja *Dignitas connubii* w sposób jeszcze bardziej precyzyjny określa omawiany obowiązek w art. 38 § 1, kiedy stanowi, iż należy ustanowić tylko jednego oficjała. Oficjał powinien być jeden, ponieważ wymaga tego jedność trybunału. Jednakże biskup może ustanowić do pomocy oficjałowi jednego lub nawet kilku wiceoficjałów, którzy z oficjałem tworzą jeden urząd. W konsekwencji to, co zostaje zrobione przez wiceoficjała, uważa się, że zostało zrobione przez oficjała⁵⁴. Wspomniana Instrukcja doprecyzowuje normy procesowe, nakazując biskupowi w art. 20 § 3 powołanie nie tylko oficjała, ale również trybunału⁵⁵.

Kan. 1423 § 1 i art. 39 Instrukcji *Dignitas connubii* – przypominają, iż taki prawny obowiązek powołania wikariusza sądowego istnieje także w każdym sądzie międzydiecezjalnym, który to trybunał powoływany jest za aprobatą Stolicy Apostolskiej przez kilku biskupów. W tym przypadku przepisy ustanowione dla diecezjalnego wikariusza sądowego odnoszą się, po odpowiednim ich dostosowaniu, do oficjała sądu międzydiecezjalnego⁵⁶.

Analizowany kan. 1420 § 1 należy odczytywać w kontekście kan. 368, który zrównuje z diecezją: prałaturę terytorialną, opactwo terytorialne, wikariat

⁵² Por. AAVV, *Il diritto nel ministero della Chiesa*, a cura del Gruppo Italiano Docenti di Diritto Canonico, Roma 1992 (ed. 2), s. 556.

⁵³ Por. T. Pawluk, *Prawo Kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II. Lud Boży jego nauczanie i uświęcanie*, Tom 2, Olsztyn 1985, s. 33; T. Stawecki, P. Winczorek, *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 1998 (wyd. 2), s. 52; A. Redelbach, S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii państwa i prawa*, Warszawa 1994, s. 144; L. Gerosa, *Prawo Kościoła*, Poznań 1999, s. 100–104; S. Olejnik, *Dar – Wezwanie – Odpowiedź. Teologia moralna. Człowiek i jego działanie*, Tom 2, Warszawa 1988, s. 38; S. Olejnik, *Dar – Wezwanie – Odpowiedź. Teologia moralna. Wartościowanie moralne. Prawo – sumienie – dobro – zło*, Tom 3, Warszawa 1988, s. 38n i 79n; *Obowiązek*, w: K. Rahner, H. Vorgrimler, *Mały słownik teologiczny*, Warszawa 1987, kol. 288–289; H. Juros, *Obowiązek*, w: *Słownik teologiczny. O–Ż*, red. A. Zuberbier, Tom 2, bnmw 1989, s. 13–15; K. Wojtyła, *Elementarz etyczny*, Wrocław 1991, s. 41–48.

⁵⁴ Por. *Dignitas connubii*, art. 38 § 1.

⁵⁵ Por. *Dignitas connubii*, art. 20 § 3; R. Szytchmiller, *Forum właściwe i organizacja trybunałów kościelnych w świetle Instrukcji Dignitas connubii*, w: *Proces małżeński według instrukcji Dignitas connubii. Materiały z ogólnopolskiego spotkania pracowników sądownictwa kościelnego w Gródku nad Dunajcem w dniach 13–14 czerwca 2005 r. II Ogólnopolskie Forum Sądowe*, red. T. Rozkrut, Tarnów 2006, s. 40n.

⁵⁶ Por. *Dignitas connubii*, art. 39.

apostolski, prefekturę apostolską, jak również administraturę apostolską erygowaną na stałe. Wynika z tego, że obowiązek ustanowienia wikariusza sądowego odnosi się nie tylko do każdej diecezji, ale również do wyszczególnionych powyżej kościołów partykularnych zrównanych w prawie z diecezją⁵⁷.

Ogólnie rzecz biorąc, prawodawca nie dopuszcza do kumulacji w tej samej osobie urzędu wikariusza sądowego i wikariusza generalnego. Czyni tak z uwagi na to, iż urzędy te są odmiennej natury, gdyż oficjał wyposażony jest we władzę sądowniczą, natomiast wikariusz generalny posiada władzę administracyjną. Kan. 1420 § 1 dopuszcza jednak wyjątek od tej zasady. Według wspomnianej normy ta sama osoba może pełnić równocześnie zadania wikariusza generalnego i oficjała wtedy, gdy przemawia za tym niewielkie terytorium diecezji lub mała liczba spraw sądowych⁵⁸.

3.2. Natura urzędu wikariusza sądowego

Prawodawca w Kodeksie z 1983 r. posługuje się zamiennie terminami wikariusz sądowy oraz oficjał, co znalazło swój wyraz w kan. 1420 § 1⁵⁹. Każda z tych nazw ukazuje pewien aspekt tego urzędu. I tak wyrażenie: *wikariusz sądowy* wskazuje na relację osoby sprawującej omawiany urząd do biskupa diecezjalnego. Innymi słowy, oficjał jest wikariuszem biskupa, do którego zadań należy rozpatrywanie wszystkich spraw sądowych, w imieniu tego biskupa. Natomiast wyrażenie: *oficjał* wskazuje na relację osoby pełniącej ten urząd do trybunału, gdyż jest on bezpośrednim przełożonym wszystkich pracowników sądu⁶⁰.

Wikariusz sądowy jest jednym z urzędników szeroko pojętej kurii diecezjalnej i stosownie do kan. 469 należy do tych instytucji i osób, które świadczą biskupowi pomoc – w tym konkretnym przypadku – w wykonywaniu władzy sądowniczej⁶¹.

Ogólne wyobrażenie na temat natury urzędu oficjała, jak i zakresu jego władzy otrzymujemy już na podstawie samego umiejscowienia odnoszących się do niego norm. Przepisy dotyczące tej materii zostały zamieszczone

⁵⁷ Por. G. Erlebach, A. Dziega, J. Krukowski, R. Sztychmiller, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego...*, dz. cyt., s. 34n; T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*. Tom 4..., dz. cyt., s. 185.

⁵⁸ Por. G. Erlebach, A. Dziega, J. Krukowski, R. Sztychmiller, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego...*, dz. cyt., s. 34n; T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, Tom 4..., dz. cyt., s. 185; *Handbuch des katholischen Kirchenrechts*, Herausgegeben von J. Listl, H. Müller, H. Schmitz, Regensburg bdw, s. 366; T. Pieronek, *Normy ogólne kanonicznego procesu sądowego*, Część I, Warszawa 1970, s. 97n.

⁵⁹ Por. CIC 1983 kan. 1420 § 1.

⁶⁰ Por. *Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas connubii”...*, dz. cyt., s. 79.

⁶¹ Por. CIC 1983 kan. 469.

w Księdze VII Kodeksu z 1983 r., zatytułowanej *De processibus*. A dokonując bardziej precyzyjnego ich umiejscowienia, w jej pierwszej części pt. *De iudiciis in genere*, w rozdziale *De tribunali primae instantiae*, w artykule *De iudice*. W oparciu o te informacje możemy wnioskować, że oficjał jest sędzią kościelnym, czyli osobą piastującą publiczny urząd, z którym związana jest kościelna jurysdykcja do rozpatrywania i rozstrzygania spraw sądowych, zgodnie z przepisami prawa. Ustanawiany jest on do sądenia wszystkich spraw – spornych, karnych oraz małżeńskich – w procesach sądowych pierwszej instancji⁶². Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na to, iż normy dotyczące urzędu oficjała zamieszczone zostały wśród przepisów o trybunale pierwszej instancji. Jest to przemyślany przez prawodawcę zabieg, gdyż trybunał pierwszej instancji stanowi model dla wszystkich sądów kościelnych, gdy chodzi o ich wewnętrzną strukturę i urzędy. W zasadzie bowiem te same urzędy wchodzi również w skład wszystkich innych trybunałów, według zasady *mutatis mutandis*, a więc z uwzględnieniem istniejących różnic⁶³.

Wikariusz sądowy, stosownie do kan. 1420 §§ 1 i 2, posiada zwyczajną, ale zastępczą władzę sądenia. Ponadto stanowi on jeden trybunał z biskupem⁶⁴. Władza sądownicza jest częścią władzy rządu. To, czym jest zwyczajna władza rządu, wyjaśnia nam kan. 131 § 1. W myśl tego kanonu nie jest to jurysdykcja wynikająca ze zlecenia czy delegacji biskupa, ale jest to władza, która na mocy prawa łączy się z urzędem. Prawodawca stwierdzając, że wikariusz sądowy jest wyposażony w zwyczajną władzę sądenia, deklaruje, iż ma on jurysdykcję, którą przepisy prawa kanonicznego wiążą w sposób trwały z pełnionym przez niego urzędem. Komentatorzy Kodeksu z 1917 r. zastanawiali się nad kwestią, czy oficjał może delegować swoją władzę sądowną. Różne były w tej kwestii opinie kanonistów. Obecnie obowiązujący Kodeks Prawa Kanonicznego w kan. 135 § 3 stwierdza wyraźnie, że władza sądownicza nie może być delegowana, chyba że chodzi o dokonanie aktów przygotowawczych jakiegoś dekretu lub wyroku, a więc w przypadku, gdy chodzi o akty nie wymagające jurysdykcji. Władzę zwyczajną oficjał nabywa wraz z objęciem swojego urzędu, jej zakres zaś określają normy prawne konstytuujące urząd wikariusza sądowego⁶⁵.

⁶² Por. G. Erlebach, A. Dziega, J. Krukowski, R. Sztuchmiller, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego...*, dz. cyt., s. 12 i 34n; I. Gordon SI, *Nowy proces nieważności małżeństwa, postępowanie, komentarze*, Częstochowa 1984, s. 130.

⁶³ Por. E. Szafranski, *Prawo kanoniczne w okresie odnowy soborowej*, Tom 2, Warszawa 1979, s. 454.

⁶⁴ Por. CIC 1983 kan. 1420 § 1; *Offizial*, w: *Lexikon für Theologie und Kirche. Siebter band MAXIMILIAN bis PAZZI*. Hrsg. von W. Kasper, Freiburg – Basel – Rom – Wien 1998, kol. 1007n.

⁶⁵ Por. CIC 1983 kan. 131 § 1; CIC 1983 kan. 135 § 3; I. Gordon, *De normis generalibus. Adnotationes in codicem*, Liber 1, Romae 1983, s. 90; *Code de droit canonique*

Drugą cechą władzy wikariusza sądowego jest to, iż jest ona władzą zastępczą, gdyż oficjał wykonuje ją nie we własnym imieniu, ale w imieniu biskupa diecezjalnego. Podporządkowanie oficjała biskupowi sprawia, iż podlega on mu w zakresie ustanowienia na urządzie, funkcjonowania, jak i dyscypliny. Natomiast gdy chodzi o wyrokowanie, to wikariusz sądowy jako sędzia powinien kierować się własnym sumieniem i nie jest zobowiązany do stosowania się ani do nakazów, ani do sugestii biskupa⁶⁶. Ponieważ oficjał stanowi jeden trybunał z biskupem, dlatego od jego decyzji nie można apelować do biskupa diecezjalnego, ani też jego decyzje nie wymagają zatwierdzenia przez tegoż biskupa⁶⁷. Oficjał nie może jednak rozstrzygać spraw sądowych, które biskup sobie zastrzegł, gdyż w tym przypadku nie posiada on jurysdykcji i wszystkie jego akty byłyby nieważne⁶⁸.

3.3. Wymogi stawiane kandydatom na urząd oficjała

Prawodawca kodeksowy w kan. 1420 § 4 określił ustawowo wymogi dla piastujących urząd oficjała w następujący sposób: *...winni być kapłanami nienaruszonej sławy, doktorami lub przynajmniej licencjatami prawa kanonicznego, mającymi nie mniej niż trzydzieści lat*. Z tekstu cytowanego kanonu wynika, że biskup, który mianuje wikariusza sądowego, ma obowiązek zatroszczyć się o to, aby osoba desygnowana przez niego na ten urząd spełniała łącznie wszystkie wymienione kryteria. Należy podkreślić, iż biskup diecezjalny nie może sam dyspensować od wymienionych warunków, gdyż jego władza nie obejmuje ustaw prawa procesowego, co wynika z kan. 87 § 1⁶⁹.

Przejdźmy teraz do bardziej szczegółowego omówienia wymogów stawianych oficjałowi w analizowanej normie.

Zgodnie z przepisami prawa oficjał powinien być kapłanem. Biskup diecezjalny nie może mianować na ten urząd ani wiernego świeckiego, ani diakona. Taka nominacja byłaby nieważna. Termin *sacerdos* – kapłan –

annoté, Sous la direction E. Caparros, H. Aubé, Montréal 2007 (ed. 3) s. 1250n; J. Krukowski, R. Sobański, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego. Księga I. Normy ogólne*, Tom I, Pallotinum 2003, s. 216; T. Pieronek, *Normy ogólne kanonicznego procesu sądowego...*, dz. cyt., s. 99; T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, Tom 4..., dz. cyt., s. 185.

⁶⁶ Por. G. Erlebach, A. Dziega, J. Krukowski, R. Szytchmiller, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego...*, dz. cyt., s. 35; T. Pieronek, *Normy ogólne kanonicznego procesu sądowego...*, dz. cyt., s. 98

⁶⁷ Por. T. Pieronek, *Normy ogólne kanonicznego procesu sądowego...*, dz. cyt., s. 98.

⁶⁸ Por. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, Tom 4..., dz. cyt., s. 185.

⁶⁹ Por. CIC 1983 kan. 1420 § 4; T. Pieronek, *Normy ogólne kanonicznego procesu sądowego...*, dz. cyt., s. 100.

oznacza prezbiterów i biskupów, a nie diakonów. Tak więc oficjałem może zostać tylko prezbiter lub biskup⁷⁰. Należy tu odnotować, iż przedstawiciele jurysprudencji uważają, że byłoby rzeczą mało stosowną, gdyby wikariuszem sądowym został biskup pomocniczy lub biskup koadiutor⁷¹.

Drugim kryterium wymienionym w kan. 1420 § 4, które powinien spełniać wikariusz sądowy, jest posiadanie przez niego odpowiedniej reputacji. Aby dokładniej wyjaśnić istotę omawianego warunku, należy przeanalizować użytą we wspomnianym kanonie terminologię. Łaciński termin techniczny – *integra fama* został przełożony w polskim tłumaczeniu Kodeksu na *nienaruszona sława*. Jednak ów odpowiednik niezbyt precyzyjnie oddaje znaczenie łacińskich słów. *Integer* oznacza tyle co: *czysty, nieprzekupny, uczciwy, nieposzlakowany moralnie*⁷². Natomiast *fama* oznacza: *opinię, publiczne mniemanie, pogłoskę*⁷³. Wobec powyższego przez termin *integra fama* należy rozumieć coś więcej niż tylko pozytywną opinię moralną, którą oficjał powinien się cieszyć. Chodzi tutaj również o powszechne uznanie dla niego, i to uznanie na forum publicznym, ze względu na jego pozytywne przymioty charakteru, uczciwość, roztropność, umiłowanie prawdy i sprawiedliwości oraz prowadzenie nieposzlakowanego moralnie życia⁷⁴.

Kolejne kryterium odnosi się do wykształcenia wikariusza sądowego. Wymóg ten został wprowadzony już przez Sobór Trydencki, który zobowiązywał, aby biskupi ustanawiali w swoich diecezjach oficjałów, którzy posiadaliby tytuł naukowy doktora lub licencjata⁷⁵. Według kan. 1573 § 4 Kodeksu z 1917 r. do piastowania urzędu oficjała wystarczyła biegłość w prawie kanonicznym. Natomiast w Kodeksie z 1983 r. prawodawca postawił o wiele wyższe wymagania co do wykształcenia. W kan. 1420 § 4 domaga się on, aby

⁷⁰ Por. KKKat n. 1554: „...Nauka katolicka, wyrażona w liturgii, Urząd Nauczycielski i stała praktyka Kościoła uznają, że istnieją dwa stopnie uczestniczenia w kapłaństwie Chrystusa: episkopat i prezbiterat. Diakonat jest przeznaczony do pomocy im i służenia. Dlatego pojęcie sacerdos – kapłan – oznacza obecnie biskupów i prezbiterów, a nie diakonów...”; Commission théologique internationale, *Le Diakonat: Évolution et perspectives*, w: *Enchiridion Vaticanum. Documenti ufficiali della Santa Sede 2002*, Tom 21, Bologna bdw, s. 764nn.

⁷¹ Por. G. Erlebach, A. Dziega, J. Krukowski, R. Sztuchmiller, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego...*, dz. cyt., s. 35.

⁷² Por. *Integer*, w: J. Sondel, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków...*, dz. cyt., s. 506.

⁷³ Por. *Fama*, w: J. Sondel, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków...*, dz. cyt., s. 373.

⁷⁴ Por. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, Tom 4..., dz. cyt., s. 187; G. Erlebach, A. Dziega, J. Krukowski, R. Sztuchmiller, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego...*, dz. cyt., s. 35.

⁷⁵ Por. L. Thomassin, *Ancienne & nouvelle discipline de l'Église...*, dz. cyt., s. 585.

wikariusz sądowy był nie tylko biegły w prawie kanonicznym, a więc znał zarówno prawo materialne, jak i procesowe, posiadał znajomość juryspruden-
cji rotalnej, miał odpowiednie doświadczenie sądowe, ale także aby miał tytuł
doktora prawa kanonicznego lub przynajmniej był licencjatem prawa kano-
nicznego. Wymóg ten jest istotny, jak zauważają komentatorzy, ponieważ wi-
kariusz sądowy bez odpowiedniego wykształcenia kanonicznego i co się z tym
wiąże bez odpowiedniego zasobu wiedzy teoretycznej nie mógłby sprawnie
wypełniać zadań związanych ze swoim urzędem. Istnieje co prawda możli-
wość powołania na urząd oficjała także kapłana, który nie posiada wymaga-
nych stopni naukowych, ale jedynie dla poważnej przyczyny i dopiero po otrzy-
maniu wymaganej dyspensy, która jest specjalnie zarezerwowana Stolicy Apo-
stolskiej. Z. Grocholewski wyraził opinię, iż w przypadku gdyby taka dyspensa
nie została udzielona, oficjał byłby – *illegitimus*. Stosownie do kan. 87 § 1 oraz
odpowiedzi udzielonej przez Sygnaturę Apostolską w dniu 1 lutego 1994 r. sam
biskup diecezjalny nie posiada uprawnień do tego, aby udzielić dyspensy
od wymogu posiadania przez oficjała odpowiednich stopni akademickich.
W jednorazowych przypadkach dyspensy takiej może udzielić Sygnatura
Apostolska⁷⁶.

Na ostatnim miejscu prawodawca wymienił warunek związany z wie-
kiem. Według kan. 1420 § 4 wikariusz sądowy powinien mieć ukończone trzy-
dzieści lat życia. Odpowiedni wiek, a co za tym idzie odpowiednio długa prak-
tyka sądowa są gwarantem, że oficjał będzie biegłym kanonistą, posiadającym
umiejętność stosowania, jak i interpretowania prawa oraz sprawiedliwego roz-
strzygnięcia spraw sądowych. Ponadto oficjał, który jest starszy wiekiem, wyra-
ża większą powagę urzędu⁷⁷.

3.4. Obowiązki i uprawnienia oficjała

Wikariuszowi sądowemu z racji piastowania jego urzędu nie przysługują
żadne uprawnienia honorowe. Prawa i obowiązki zaś, jakie mu przynależą, są
związane z wypełnianiem jego urzędu. Dlatego też oficjał zobowiązany jest do
złożenia przed objęciem swojego stanowiska przysięgi, że wypełni swój urząd

⁷⁶ Por. CIC 1983 kan. 87 § 1; Z. Grocholewski, *Študie z procesného kanonického práva*, Spišska Kapitula 1995, s. 49 i 60n; Z. Grocholewski, *Alcune questioni attuali concernenti lo stato e l'attività dei tribunali, con particolare riguardo alla situazione negli USA*, „Monitor Ecclesiasticus” 114: 1989, III, s. 352–355; *Code de droit canonique annoté...*, dz. cyt., s. 1251.

⁷⁷ Por. G. Erlebach, A. Dziega, J. Krukowski, R. Sztuchmiller, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego...*, dz. cyt., s. 35; T. Pieronek, *Normy ogólne kanonicznego procesu sądowego...*, dz. cyt., s. 101; *Code de droit canonique annoté...*, dz. cyt., s. 1250.

w sposób określony prawem i że zachowa tajemnicę urzędową w zakresie i w sposób oznaczony normami prawnymi⁷⁸.

Poszczególne zadania, jakie ma oficjał do spełnienia, komentatorzy klasyfikują jako te, które są związane z trybunałem⁷⁹, oraz te, które ma on do spełnienia poza trybunałem⁸⁰.

Gdy chodzi o pierwszą kategorię obowiązków, to wiążą się one z jego jurysdykcją w sferze sądowej. Oficjał może działać jako *unicus iudex*, stanowiąc trybunał jednoosobowy. W tym przypadku do jego obowiązków jako sędziego należy rozpatrywanie i rozstrzyganie spraw, które nie są zarezerwowane trybunałowi kolegialnemu. Ponadto, zgodnie z kan. 1424, może on sobie w takich sprawach dobrać jednego lub dwóch asesorów, którzy będą pełnili funkcję konsultacyjną⁸¹.

W sprawach zarezerwowanych trybunałowi kolegialnemu wikariusz sądowy przewodniczy trybunałowi⁸². Ponadto powołuje on sędziów do rozstrzygnięcia spraw zarezerwowanych trybunałowi kolegialnemu. Czyni to turnusami, według ustalonego porządku, o ile biskup nie postanowił przeciwnie w poszczególnych przypadkach⁸³. Z bardzo ważnej przyczyny wikariusz sądowy może zmieniać skład sędziów desygnowanych do rozpatrzenia danej sprawy. Według opinii jurysprudencji *gravissima causa*, która uprawnia oficjała do takiej zmiany składu sędziowskiego, to np. śmierć sędziego, zrzeczenie się lub utrata przez niego urzędu⁸⁴.

Wikariusz sądowy wypełnia również zadania o charakterze administracyjnym, które są ściśle związane z wykonywaniem władzy sądowniczej. Należy do nich między innymi wyznaczanie spraw do rozpatrzenia przez trybunał jednoosobowy lub kolegialny. W przypadku gdy w sądzie jest więcej spraw, wyznacza wiceoficjała, a nawet w wyjątkowych sytuacjach innego sędziego na przewodniczącego kolegium sędziowskiego. W takiej sytuacji każdy z nich

⁷⁸ Por. CIC 1983 kan. 833, n. 5; CIC 1983 kan. 471, n. 1 i n. 2.

⁷⁹ Por. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, Tom 4..., dz. cyt., s. 185nn; T. Pawluk, *Kanoniczny proces małżeński...*, dz. cyt., s. 59nn; G. Erlebach, A. Dziega, J. Krukowski, R. Sztymmler, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego...*, dz. cyt., s. 41.

⁸⁰ Por. CIC kan. 463 § 1, n. 2; J. Dyduch, W. Górlaski, E. Górecki, J. Krukowski, M. Sitarz, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego, Księga II Lud Boży*, Tom 2,1, Pallotinum 2005, s. 338nn.

⁸¹ Por. CIC 1983 kan. 1424; G. Erlebach, s. 39.

⁸² Por. CIC 1983 kan. 1426 § 2; G. Erlebach, A. Dziega, J. Krukowski, R. Sztymmler, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego...*, dz. cyt., s. 42.

⁸³ Por. CIC 1983 kan. 1425 § 3; CIC 1983 kan. 1426 § 2.

⁸⁴ Por. CIC 1983 kan. 1425 § 5; CIC 1983 kan. 1449 § 2; G. Erlebach, A. Dziega, J. Krukowski, R. Sztymmler, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego...*, dz. cyt., s. 41.

proceedzi swoje sprawy od początku aż do końca⁸⁵. Oficjał czuwa także nad tym, aby nie było żadnych wątpliwości i nadużyć co do tożsamości osób występujących w procesie⁸⁶. Przywołuje do porządku lub karze osoby, które ubliżyły sądowi⁸⁷. Oprócz zadań administracyjnych złączonych z wykonywaniem władzy sądowej oficjał wypełnia również obowiązki czysto administracyjne. Do owych obowiązków należy między innymi rozdzielanie pracy podwładnym, troszczenie się o zaopatrzenie biblioteki sądowej itp.⁸⁸.

Wikariusz sądowy oprócz zadań o charakterze obiektywnym ma także do zrealizowania obowiązki czysto subiektywne. W pierwszym rzędzie do tego rodzaju obowiązków należy rzetelne wypełnianie zadań w trybunale oraz zachowanie tajemnicy urzędowej⁸⁹. Ponadto nie może przyjmować żadnych podarunków z racji prowadzenia sprawy⁹⁰. Pełniąc swoje obowiązki, oficjał musi również pamiętać, że jego urząd posiada wymiar duszpasterski. Dlatego powinien on mieć na uwadze dobro duchowe procesujących się stron i nie powinien pozwolić, aby proces sądowy przyniósł im jakąś szkodę duchową. Powinien też w taki sposób kierować przyjętymi sprawami sądowymi, aby doprowadzić je do końca w terminie przepisany przez prawo⁹¹.

Do zadań oficjała, które nie wiążą się z trybunałem, ale należą do jego obowiązków, prawodawca zalicza powinność uczestniczenia w synodzie diecezjalnym. Wikariusz sądowy według kan. 463 § 1, 2° powinien być wezwany na synod diecezjalny i zobowiązany jest w nim uczestniczyć⁹².

3.5. Współpraca oficjała z wiceoficjałem i innymi pracownikami sądu

Pierwszym i najważniejszym współpracownikiem wikariusza sądowego jest wiceoficjał. Ten sam kan. 1420, który stanowi w paragrafie pierwszym, że na biskupie diecezjalnym ciąży prawny obowiązek ustanowienia oficjała w diecezji, w kolejnym paragrafie – trzecim – upoważnia biskupa do mianowania

⁸⁵ Por. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, Tom 4..., dz. cyt., s. 186; Tenże, *Kanoniczny proces małżeński...*, dz. cyt., s. 59.

⁸⁶ Por. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, Tom 4..., dz. cyt., s. 186.

⁸⁷ Por. CIC 1983 kan. 1470 § 2.

⁸⁸ Por. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, Tom 4..., dz. cyt., s. 186; T. Pawluk, *Kanoniczny proces małżeński...*, dz. cyt., s. 60.

⁸⁹ Por. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, Tom 4..., dz. cyt., s. 186.

⁹⁰ Por. CIC 1983 kan. 1456.

⁹¹ Por. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, Tom 4..., dz. cyt., s. 186.

⁹² Por. CIC 1983 kan. 463 § 1, n. 2.

pomocniczego wikariusza sądowego, lub nawet kilku⁹³. O ile biskup musi mianować oficjała, o tyle wiceoficjała lub wiceoficjałów mianuje tylko wtedy, gdy ze względu na ilość pracy sądowej oficjałowi jest potrzebna lub pożyteczna pomoc. Wiceoficjał posiada, podobnie jak oficjał, zwyczajną władzę sądenia, a więc i jego jurysdykcja związana jest z urzędem. Pomocniczy wikariusz sądowy rozpatruje sprawy nie w imieniu oficjała, ale w imieniu biskupa diecezjalnego. Wiceoficjał stanowi z oficjałem jeden urząd, przy czym podlega bezpośrednio oficjałowi, gdyż jest jego pomocnikiem. Przy wyrokowaniu pomocniczy wikariusz sądowy nie jest zobowiązany do stosowania się do opinii lub nakazów oficjała ani biskupa. Pomocniczy wikariusz sądowy może zastępować wikariusza sądowego, gdy jest on nieobecny lub doznał przeszkody. Wtedy wypełnia wszystkie jego zadania. Zazwyczaj jednak w trybunale istnieje podział pracy i wiceoficjał spełnia za oficjała tylko niektóre zadania. Warto jeszcze zwrócić uwagę na wzmiankę M. Pastuszki o zwyczaju prawnym, który został wprowadzony przez Prefekta Sygnatury Apostolskiej kard. F. Robertiego. Otóż, powołując się na praktykę istniejącą w Trybunałach Wikariatu Rzymu, wprowadził on w życie zasadę, według której do oficjała należy rozkład prac sądowych między siebie i wiceoficjała⁹⁴.

Wśród współpracowników oficjała są też sędziowie, których ustanawia na urządzie biskup diecezjalny. Wikariusz sądowy, jak już to wcześniej zostało zasygnalizowane, powołuje sędziów do rozpatrywania spraw zarezerwowanych trybunałowi kolegialnemu *per turnum*, według ustalonego porządku. Ponadto, zgodnie z kan. 1429, spośród sędziów wchodzących w skład kolegium wyznacza ponensa, czyli relatora, który na zebraniu sędziów referuje sprawę i redaguje wyrok na piśmie. Do oficjała należy również rozpatrzenie, na wniosek strony – stosownie do kan. 1449 § 2 – spraw wпадkowych o wyłączenie sędziego z procesu⁹⁵.

Wikariusz sądowy pełni funkcję nie tylko prezesa trybunału kościelnego, ale również bezpośredniego przełożonego wszystkich jego pracowników – wiceoficjała i sędziów, ale również audytora, notariusza, obrońców itp. Pełni on też funkcję niejako moderatora trybunału, czyli osoby kontrolującej i koordynującej prace urzędników sądu⁹⁶.

⁹³ Por. CIC 1983 kan. 1420 § 1 i § 3.

⁹⁴ Por. G. Erlebach, A. Dziega, J. Krukowski, R. Sztuchmiller, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego...*, dz. cyt., s. 35; M. Pastuszko, *Oficjał i wiceoficjał w procesie o nieważność małżeństwa*, „Prawo Kanoniczne”, 21 (1978), nr 1–2, s. 293n.

⁹⁵ CIC 1983 kan. 1421 § 1; CIC 1983 kan. 1425 § 3; CIC 1983 kan. 1429; CIC 1983 kan. 1449 § 2; G. Erlebach, A. Dziega, J. Krukowski, R. Sztuchmiller, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego...*, dz. cyt., s. 46 i 75.

⁹⁶ Por. *Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas connubii”...*, dz. cyt., s. 79.

3.6. Utrata urzędu

Z kan. 1422 dowiadujemy się, że wikariusz sądowy powinien być mianowany na określony czas. Przy czym prawodawca nie określa, jak długo taka kadencja ma trwać, pozostawiając to swobodnemu uznaniu biskupów. W opinii komentatorów zamysłem prawodawcy nie było precyzowanie, przez jaki czas oficjał ma pełnić swój urząd, gdyż to zależne jest od różnorodnych okoliczności. Kadencyjność z jednej strony zapewnia stabilność urzędu oficjała, chroni jego niezawisłość wobec władzy diecezjalnej, zabezpiecza sprawne funkcjonowanie trybunału oraz zapewnia poczucie bezpieczeństwa stronom procesu. Z drugiej zaś strony chroni wolność biskupa w obsadzaniu stanowisk kościelnych. Niektóre Konferencje Episkopatów, np. Austrii, Szwajcarii, regulują kwestię długości trwania kadencji oficjała w prawie partykularnym, stanowiąc, iż wikariusz sądowy powinien być mianowany na okres 5 lat. Przy czym biskup może mianować tę samą osobę na urząd oficjała na następną kadencję lub może mianować kogoś innego. Oficjał traci swój urząd wraz z upływem kadencji, na jaką został mianowany. Ani Kodeks Prawa Kanonicznego, ani Instrukcja procesowa *Dignitas connubii* nie rozstrzygają, czy oficjał może dalej pełnić swój urząd po upływie terminu jego kadencji, gdyby np. biskup nie mianował nowego oficjała. Wiadomo jednak, że wraz z upływem czasu określonego w nominacji wygasa jego władza⁹⁷.

W sytuacji wakansu stolicy biskupiej oficjał nie traci swojego urzędu ani nie może być usunięty przez administratora diecezjalnego, stosownie do zasady *sede vacante nihil innovetur*. Oficjał nie potrzebuje też zatwierdzenia ze strony administratora⁹⁸. Natomiast po objęciu urzędu przez nowego biskupa diecezjalnego – w myśl kan. 1420 § 5 – wymagane jest zatwierdzenie oficjała na urzędzie. Brak takiego zatwierdzenia, w opinii komentatorów, jest uważany za koniec kadencji wikariusza sądowego. Biskup powinien w takim przypadku mianować nowego oficjała⁹⁹.

Oficjał, według kan. 1422, może być usunięty z urzędu przez biskupa tylko z powodu prawnie uznanej i poważnej przyczyny¹⁰⁰. Przytoczoną powyżej normę przedstawiciele jurysprudencji odczytują z uwzględnieniem kan. 184, kan. 192, kan. 193 §§ 1–3 oraz kan. 194. Uwzględniając wspomniane kanony, przyczynami utraty przez wikariusza sądowego urzędu może być przeniesienie go na

⁹⁷ Por. CIC 1983 kan. 184 § 1; Erlebach, s. 37; *Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas connubii”...*, dz. cyt., s. 88n; *Code de droit canonique annoté...*, dz. cyt., s. 1253.

⁹⁸ CIC 1983 kan. 1422; CIC 1983 kan. 428 § 1.

⁹⁹ Por. *Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas connubii”...*, dz. cyt., s. 88.

¹⁰⁰ Por. G. Erlebach, A. Dziega, J. Krukowski, R. Szttychmiller, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego...*, dz. cyt., s. 37.

inny urząd lub usunięcie z urzędu. W tym drugim przypadku, stosownie do kan. 194, powodem może być utrata stanu duchownego, publiczne odstępstwo od wiary, usiłowanie zawarcia małżeństwa. Instrukcja procesowa *Dignitas connubii* w art. 75 dodaje jeszcze inne powody usunięcia oficjała z jego urzędu, a mianowicie: popełnienie przez niego przestępstwa przeciwko powierzonemu urzędowi lub uniemożliwianie prawidłowego wymiaru sprawiedliwości, spowodowane niedbalstwem, nieudolnością, czy też nadużyciami¹⁰¹.

Rezygnacja lub osiągnięcie wieku emerytalnego to kolejne przyczyny utraty urzędu przez oficjała. Rezygnacja polega na złożeniu na ręce biskupa diecezjalnego zrzeczenia się urzędu¹⁰². Należy zauważyć, iż przepisy kodeksowe nie określają wieku emerytalnego dla oficjała. Wydaje się, że wiek emerytalny dla wikariusza sądowego może być określony przez prawo partykularne¹⁰³.

* * *

W niniejszym artykule ukazana została w zarysie instytucja oficjała diecezjalnego. Gdy chodzi o genezę tego urzędu, to istnieją różne teorie. Jedne z nich biorą pod uwagę działania biskupów, które w średniowieczu zmierzały do tego, aby zmniejszać kompetencję archidiaconów. Inne zwracają uwagę na wprowadzenie prawa rzymskiego do kanonistyki. Niektórzy autorzy uważają, że wykrystalizowanie się urzędu oficjała było przyczynowane także warunkami historycznymi i społecznymi.

Pierwsze oficjalaty pojawiły się ok. XII wieku we Francji. Oficjał od początku był zasadniczo sędzią kościelnym, który wykonywał swoją jurysdykcję w imieniu biskupa. We Francji w czasach tzw. Ancien Regimu oficjał pełnił zadania sędziego kościelnego, ale również zajmował się sądzeniem spraw cywilnych. Taką pozycję stracił on na skutek uchwalenia ustaw z sierpnia 1790 roku. W okresie XIV–XVI wieku uformował się urząd wikariusza sądowego generalnego, a obok niego urząd tzw. oficjała foralnego. Oficjał generalny rezydował w stolicy biskupiej i posiadał jurysdykcję sądową na terenie całej diecezji, w odniesieniu do wszystkich spraw. Natomiast władza oficjała okręgowego ograniczona była terytorialnie do określonej części diecezji, a także pod względem kompetencji, gdyż oficjał foralny mógł rozstrzygać sprawy o mniejszym znaczeniu. W Polsce istniały odstępstwa od tej zasady. Oficjalaty foralne zaniknęły w XIX wieku.

¹⁰¹ Por. *Dignitas connubii*, art. 75.

¹⁰² Por. G. Erlebach, A. Dziega, J. Krukowski, R. Sztuchmiller, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego...*, dz. cyt., s. 37.

¹⁰³ Por. *Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas connubii”...*, dz. cyt., s. 88.

Kolejnym ważnym etapem w rozwoju urzędu oficjała, ale także regulowań prawnych w tym temacie, było pojawienie się Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 roku. Kodeks nałożył na biskupa obowiązek ustanowienia w swojej diecezji oficjała ze zwykłą, zastępczą jurysdykcją sądowniczą. Stanowił on razem z biskupem jeden trybunał. W Kodeksie tym wymienione zostały warunki stawiane kandydatom na urząd oficjała oraz wyszczególniono zadania, jakie oficjał miał do spełnienia.

Według aktualnie obowiązującego Kodeksu z 1983 r. oraz Instrukcji procesowej *Dignitas connubii* urząd wikariusza sądowego jest niezbędny w kurii diecezjalnej. Biskup diecezjalny ma obowiązek ustanowienia w diecezji oficjała z władzą sądowniczą zwyczajną, ale zastępczą. Nie powinien on pełnić jednocześnie funkcji oficjała i wikariusza generalnego, chyba że niewielki obszar diecezji lub mała liczba spraw zalecają inaczej. Oficjał powinien być, do ważności nominacji, kapłanem, doktorem albo licencjatem prawa kanonicznego, mającym ukończone co najmniej trzydzieści lat życia, powinien cieszyć się dobrą sławą. Stanowi on jeden trybunał z biskupem, ale nie może sądzić spraw, które biskup sobie zastrzegł. Wikariusz sądowy powinien być mianowany na określoną kadencję. Prawodawca nie chciał jednak sprecyzować, jak długo ma ona trwać, ponieważ zależy to od różnych okoliczności. Oficjał ma do wypełnienia zadania związane z trybunałem, są to obowiązki sądowe, administracyjno-sądowe i czysto administracyjne, ale również ma obowiązki, które nie są związane z władzą sądowniczą, a mianowicie powinien on uczestniczyć w synodzie diecezjalnym. Oficjał jest przełożonym innych pracowników trybunału kościelnego, przy czym jego władza odnośnie do nich określona jest przepisami prawa. Wikariusz sądowy nie przestaje pełnić swojej funkcji w czasie wakatu stolicy biskupiej, ale powinien być zatwierdzany przez nowego biskupa diecezjalnego. Administrator diecezjalny nie może usunąć oficjała z jego urzędu. Oficjał może być odwołany przez biskupa diecezjalnego, ale tylko dla poważnej, prawnej przyczyny.

Résumé

LA CHARGE DE VICAIRE JUDICIAIRE ET SES DEVOIRS

Dans son article – *La charge de vicaire judiciaire et ses devoirs* – l’auteur présente l’ensemble des faits qui ont concouru à la création et formation de la charge de vicaire judiciaire, puis il présente l’histoire de la charge de l’official et les normes du droit canonique à ce sujet.

Il existe différentes théories sur l’origine de la charge de l’official: L. Thommasin écrit, que l’apparition de l’official est un épisode de la lutte engagée par les évêques

pour réduire la compétence des archidiaques. P. Fournier assigne un second motif à l'institution de l'official qui est une conséquence de l'introduction de droit romain dans le droit canonique. Les autres auteurs écrivent que l'origine de la charge de l'official sont des causes historiques et sociales. La charge de l'official fait son apparition au XII-ème siècle. En Moyen Âge l'official est un juge ecclésiastique. Il exerce ses fonctions au nom de l'évêque. Pendant toute la durée de l'Ancien Régime l'official a été reconnu en France par l'autorité ecclésiastique comme par le pouvoir civil. L'official a perdu en France son caractère civil par l'effet de la loi d'août 1790. Dans les XIV-XXI siècles c'est la charge de l'official forain. Vers la fin du XIV-ème et au cours du XV-ème siècles les diocèses français, polonais et allemands furent divisés en circonscriptions judiciaires dites officialités ayant à leur tête des officiaux forains. Dans XIX-ème siècle la charge de l'official forains a disparu. Le Code de 1917 était une étape valable dans le développement de la charge de l'official, mais aussi de régularisations légales à ce sujet. Selon les dispositions du Code de droit canonique de 1983 et l'instruction *Dignitas connubii*, la charge de vicaire judiciaire est un élément nécessaire de la curie diocésaine. L'évêque diocésain est tenu de constituer un vicaire judiciaire ayant pouvoir ordinaire de juger, différent du vicaire général. L'homme qui exerce le pouvoir de l'official devrait être prêtre, docteur ou licencié en droit canonique, âgé au moins de trente ans. Le vicaire judiciaire constitue un seul et même tribunal avec l'évêque, mais il ne peut pas juger des causes que l'évêque s'est réservées. Le vicaire judiciaire est nommé pour un temps déterminé. Le législateur n'a pas voulu préciser la durée de son mandat. Il a préféré que la durée en soit fixée, selon les diverses circonstances. L'official ne cesse pas de remplir ses fonctions pendant le siège vacant, mais il a besoin d'être confirmé dans son charge par le nouvel évêque. L'official ne devrait pas être révoqué que dans une cause légitime et grave.

Ks. dr Wojciech WĄSIK – ur. w 1967 r. w Gliwicach. Ukończył studia w WSD w Kielcach, z tytułem magistra teologii, a następnie studia specjalistyczne z zakresu prawa kanonicznego na KUL-u. Wiceoficjał Sądu Biskupiego w Kielcach i wykładowca prawa kanonicznego w WSD w Kielcach. Autor haseł z zakresu prawa kanonicznego w „Encyklopedii chrześcijaństwa” (Kielce 2000). Publikował swoje artykuły m.in. w pracy zbiorowej *Wiara i Rozum* (Kielce 2001), w „Kieleckich Studiach Teologicznych”, „Kieleckim Przeglądzie Diecezjalnym” oraz w „Obecnym”.